

УДК 821(37)-10

VITAE COLORES: ЗНАЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ СВІТЛА І ТІНІ В ПОЕЗІЇ ОВІДІЯ

Наталія Шегедин

Волинський національний університет імені Лесі Українки
проспект Волі, 13, Луцьк, 43025, Україна
e-mail: WNUfr@ukr.net

Стаття досліджує проблеми структури лексичного значення прикметників, що позначають світло і тінь у творах Овідія.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексема, сема, сигніфікат, структура лексичного значення, синтактика, прагматика.

Гра світла і тіні в поетичних творах Овідія є важливим складником розуміння унікальності художньо-філософського мислення поета. У лінгвістиці вже існують дослідження (А. О. Содомора, Р. Л. Олішук), де підкреслюється зв'язок барв життя і поетичного світу Горация та Вергілія на художньо-естетичному рівні. Однак не існує єдиного погляду на вивчення структури лексичного значення прикметників на позначення кольору, зокрема світла і тіні, у латинській мові й античній поезії. Ми вважаємо нині за необхідне звернутися з погляду сучасної лінгвістики до цілісного, багаторівневого, всеохопного лексико-семантичного дослідження прикметників, що позначають колір у римській поезії. Прикметники світла і тіні – це, насамперед, засоби глибокого пізнання внутрішнього змісту поетичних творів. Поєднуючи кількісний метод аналізу тексту з порівняльним на лексико-семантичному рівні, ми зможемо досягнути поставленої мети, а саме – об'єктивно прослідкувати від форми до змісту еволюцію світлотіньових лексичних засобів. Пропонуємо провести дослідження лексико-семантичних полів (ЛСП) світла і тіні. Вперше теорію поля запропонував німецький дослідник І. Трір. У своїй теорії він іде від понять до слів і досліджує групу слів з погляду поняття, що виявляється тотожним значенню. Саме польовий метод є новим етапом у розвитку лінгвістичної теорії. І дає можливість по-новому розглянути конкретні елементи мови, помітити їхні взаємозв'язки і протиставлення.

У ЛСП світла творів Овідія є прикметники, що позначають кольори світла, ясності та блиску: *aureus, albus, candidus, egregius, flavus, fulgens, glacialis, inauratus, liquidus, lucens, lucidus, perlucidus, nitens, nitidus, niveus, purus, radians, serenus, sidereus, splendidus, vibratus, vitreus*. ЛСП тіней – це прикметники, які є ознакою темноти, бруду, тіней, похмурості: *ater, decolor, foedatus, fumantius, fumans, horrendus, limosus, maestus, niger, nimbosus, obscurus, opacus, piceus, pullus, impurus, secretus, sordidus, torvus, tristis, umbrosus, umidus*.

Взаємодія загальнокультурного і власне індивідуального факторів у використуванні Овідієм відповідних назв із значенням кольорів світла зумовлює продуктивність поетичного словотвору, що на атрибутивному рівні охоплює такі реалії та поняття: 1) час, простір; 2) природні явища, стихії; 3) предмети побуту; 4) людина (зовнішні риси, внутрішній стан, душа); 5) міфічні істоти; 6) тварини.

Для поетичних контекстів характерні як актуалізація в незмінному вигляді засобів образності, так і їхня трансформація відповідно до авторських настанов. Позитивно конотувана лексема білий, білосніжний використовується для відображення краси і привабливості молодого віку: *niveusque color flavi capilli* (Fas. L. II, 763) – жовтого волосся білосніжний колір; *de nitidis comis* (Epist. Her. XXI, 168) – про блискуче волосся; *nivea cervix* (Metam., L. I, 652) – білосніжна шия; *in niveo mixtum candore ruborem* (Metam., L. III, 423) – рум'янець на білосніжнім лиці; *color est mixto candore rubori* (Metam. L. III, 49) – білизна, змішана з рум'янцем. У прикладах, де йдеться про білосніжний колір волосся “не існує жорсткого, природного зв'язку, оскільки колір волосся може набувати різних відтінків” [1, с. 205]. Тому сполучуваність слів *niveus* і *nitidus* з іменниками, що означають волосся, обумовлена мовленнєвими факторами. Лексеми стають специфічним позначенням кольору певної групи предметів.

Оригінальне переосмислення вислову спирається на актуалізацію колірного значення епітета *білий*, контрастну символіку *albus, candidus, nitidus* із значенням “білий”, що є протиставленням чорному (білий – щасливий, чорний – лихий, трагічний): *qui color albus erat, nunc est contrarius albo* (Metam. L. 2, 541) – який був білого кольору, тепер є протилежним білому (про ворона); *candidus dies* (Tris., L. 2, I, 142), *nitidus dies* (Metam., L. I, 603; Tris. L. 5, VIII, 32) – білий день. Динаміка розгортання поетичної думки приводить до появи перспективних зв'язків прикметників, що позначають білий і чорний кольори, семантика яких проектується відповідно на день і ніч. Образ птаха, що з білого перетворився на чорного (що підказує інтуїція), символізує приреченість людини на здійснення постійного життєвого вибору. Власне, лексеми *niger* автор уникає, що збільшує семантичне навантаження на прикметник *albus*. Поряд з іменниками *templum, i, n* – храм, *tectum, i, n* – дах помічаємо епітети *candidus, niveus, eburneus, aureus*. У художньому контексті вони мають індивідуально-авторське переосмислення. Підтримується позитивний оцінний зміст лексем, що позначають колір. Іменники ж набувають символічного значення “рідна земля”, “батьківщина”. Образ батьківщини ми знаходимо в поезії Овідія-вигнанця. У ньому втілено сум, скорботу за рідною домівкою, і водночас гордість за батьківщину і надію на повернення: *aurea tecta* (Epist. ex Ponto, L. 2, I, 42) – золоті дахи; *candida tecta* (Trist. L. 1, IX, 7) – білі будівлі; *aurea templa* (Fas. L. I, 224) – золоті храми; *eburnea oppida* (Epist. ex Pont., L. 3, IV, 105) – міста кольору слонової кістки; *niveum templum* (Fas., L. I, 637) – білосніжний храм. У поетичній картині світу Овідія білі стіни міст, храмів, будівель асоціативно викликають відчуття величчя, чистоти лише зовні, внутрішній зміст прикметників набагато глибший.

Ознаками природних реалій – носіїв білого кольору є прикметники *albus, lactens, purus* із позитивною конотацією: *lilia alba* (Fas., L. IV, 442) – біла лілія; *spina alba* (Fas., L. VI, 165) – білий терен; *columba alba* (Epis. Her., XV, 37) – білий голуб; *purae nives* (Epis. Her., XVI, 251) – чисті сніги. В індивідуально-авторській метафорі *lactens ficus* (Fas., L. II, 263) – молочно-біла смоківниця, лексема *lactens* звертає увагу на білий колір соку рослини, який подібний до кольору молока. В Овідія природні явища та об'єкти (*aura, ae, f* (вітер); *apex, apicis, m* (вершина); *astra, ae, f* (зірка); *fons, fontis, m* (джерело); *Sol, Solis, m* (сонце)) набувають епітетів, які мають значення “блискучий”, “сяючий”, “ясний”, що несуть позитивну конотацію і надають поезії чистоти та яскравості: *Rhodope glacialis* (Epis. Her., II, 113) – Родопа (гора) крижана; *liquide aerae* (Epis. ex Ponto, L. 3, II, 61) – чистий вітер; *lucidus apex* (Epis. ex Ponto, L. 4, IX, 54) – ясна вершина; *perlucidus fons* (Epis. Her. XV, 157) – прозоре

джерело; *nitentes astrae* (Fas., L. V, 543) – блискучі зорі. Образ чистого вітру та ясних зір сприяють творенню ідеального часопростору. Лексема *nitidus* у поєднанні з словом *Sol*, *Solis*, *m* набуває прямого позитивного значення “сяючий”. При цьому семантичне навантаження в описі природного об’єкта несуть порівну як прикметник із семою “блискучий”, так і іменник: *nitidus Sol* (Tris., L. 3, V, 55) – блискуче сонце; *aries nitidissimus* (Fas., L. III, 867) – найясніше сузір’я. Цікавими епітетами наділена в поезії автора така стихія, як вода *aqua*, *ae, f*, *unda*, *ae, f* (вода); *gutta*, *ae, f* (крапля); *fons*, *fontis*, *m* (джерело). Вона може бути *liquida* (прозора), *pura* (чиста), *fluminea* (річкова): *fluminea unda* (Epis. ex Ponto, L. 4, VII, 27) – річкова (чиста) вода; *liquida aqua* (Tris., L. 3, X, 8; Remed. amor., 448) – прозора вода. Якщо вищезгадані лексеми поєднуються зі словами, які мають значення “вода”, сема “колір” поступається семі “чистий”. Такою водою поет прагне очиститись від дріб’язку життєвих проблем, нагадуючи цим про плинність часу.

Елементи ЛСП світла стають засобами характеристики зовнішності людини. До того ж, Овідій намагається деталями зовнішньої характеристики людей, міфологічних героїв та істот передати їхній внутрішній стан. Прикметники *aureus* (золотий), *egregius* (ясний), *lucidus* (світлий), *nitidus* (сяючий), *niveus* (білосніжний) швидше містять сему “величний”, “славний”, ніж колірну сему: *Jason aureus* (Epis. Her., XII, 154) – золотий Ясон; *Maia lucida* (Ibis, 214) – ясна Майя; *mater aurea* (Fas., L. VI, 73) – золота мати.

Експресивності поезії надає використання лексеми *pallidus*, що реалізує значення “блідий від сильного емоційного потрясіння” (Tris., L. 3, V, 12). Ускладнення поетичної семантики прикметника *liquidus* (прозорий) спостерігаємо в контексті, де він поєднується з абстрактним поняттям: *fides liquida* (Epis. ex Ponto, L. 1, IX, 10) – чиста (прозора) віра. В лексемі *liquidus* зберігається сема безколірності, на що вплинуло семантичне узгодження внаслідок суміщення прямого номінативного значення прикметника та абстрактного іменника *fides*, *fidei*, *f* (віра). Основою для виникнення нового значення стає потенційна конотативна сема “позитивна оцінка”. Метафоризація надала можливість здійснити перехід від колірної до інтелектуальної оцінки. Образ душі в Овідія є засобом передачі сутності людини. Чистоту й праведність цієї поетичної універсалії поет передає, вживаючи лексему *serenus* (ясний, світлий). Створений словообраз є багатоплановим. Він викликає уявлення про відкритість і чутливість поетової натури: *animus serenus* (Tris., L. 1, I, 39) – світла душа; *pectus serenum* (Tris., L. 1, IX, 40) – ясна душа.

За спостереженнями дослідників, художній світ поетів зітканий із контрастів [2]. Творчість Овідія не є винятком у цьому плані. Індивідуально-авторських форм набуває в його поезії традиційне протиставлення білого й чорного: *candida cornua (nec nigra)* (Tris., L. I, 1, 8) – білі ріжки (не чорні); білого й пурпурового (Tris., L. 1, IX, 40), коли на білій шії бика з’являється жертвна кров. Активується смислова багатоплановість, насичена символічними образами. “Контраст, отже, допомагає не тільки чітко накреслити контури образу, ... але й розкрити силу почуття, глибину переживання” [2, с. 123].

ЛСП тіні є найбільш розгалужене щодо кількісного складу і якісного наповнення, ядром якого є лексема *niger*. Найпоширеніше уявлення про чорний колір – це уявлення, пов’язане з негативними почуттями, що й визначає загальну тенденцію семантики досліджуваних елементів ЛСП у творах Овідія. Реалії, позначені чорним кольором, можна об’єднати в такі тематичні групи: 1) людина; 2) боги та міфічні істоти; 3) природні об’єкти; 4) тварини; 5) рослини; 6) часопростір.

Для творення опису образу людини поет використовує лексеми *niger, ater, decolor, foedatus: ungues nigri* (Fas., L. II, 257) – чорні нігті; *crines foedati* (Tris., III, 93) – брудне волосся. У семантичній структурі лексеми *foedatus* вирізняємо семи “гидкий”, “непривабливий”, “такий, що викликає відразу”. Чорного кольору став рід Ефіопів *color niger* (Metam. L. II, 236), коли над ними пронісся на золотій колісниці Фаєтон. У прикметника *niger* лише внаслідок контекстуального аналізу виділяємо сему “темношкіра раса”. Екзотизмом можна вважати вжиту Овідієм лексему *dūcolor*, яка є рідковживаною у поетичних творах. Поет використовує її для означення кольору шкіри індуca: *decolor Indus* (Tris., L. V, 3, 24). У колірному значенні лексем *niger, ater* імпліцитно наявна сема “смерть” у випадках *niger Dis* (Metam. L. IV, 438) – чорний Діт (бог підземного царства) та *Erinyes atrae* (Epis. Her., XI, 105) – темні Еринії.

В описах природи знаходимо образи болотистої місцевості: *humus limosa* (Remed. amor, 142); *aqua limosa* (Epis. Her., IX, 142); чорних як смола дубів: *ilex picea* (Epis. Her., XII, 69; Epis. Her., XVI, 54); тинистих лісів і дерев : *silva opaca* (Fas., L. II, 409; Fast., L. III, 263); *arbor opaca* (Tris., L. III, 40). Утім названі емотивні ознаки виявляються досить не однозначно; їх можна відчутти, піддавши смислового синтезу весь поетичний образ. Тинисті дерева та гаї набувають особливої ідейно-естетичної ваги насамперед як елементи пейзажу. Оригінально втілений образ чорного дуба сприймається як символ драматичних колізій життя. Лексичне значення прикметника *maestus* “похмурий” актуалізує сему “нещасливий”, “такий, що зазнав лиха”: *amicus maestus* (Tris., L. I, 3, 15) – сумний друг, *Germania maesta* (Tris., L. IV, 2, 44) – похмура Германія, *femina maesta* (Fas., L. III, 134) – сумна жінка, *mater maestissima* (Epis. Her., XV, 153) – найнещасливіша мати. Епітетний словообраз *aqua maesta* (Tris., L. IV, 1, 98) – похмура вода, пов’язаний із семантикою темного, тривожного, усього того, що протиставляється життю.

Прикметники *fumantius, umidus* максимально повно реалізують свій семантичний потенціал в осмисленні Овідієм категорії часу, що виражена різноплановими поетичними образами: *mane fumantium* (Fas., L. III, 671) – туманний ранок; *nox umida* (Fas., L. II, 635) – імліста ніч; *dies umida* (Epis. ex Ponto, L. IV, IV, 1) – імлістий день, постають як невідоме, оскільки з плином часу або розтануть у вічності, або стривожать своєю непередбачуваністю. Прикметник *niger* набуває лексичного значення “страшний”, “безжальний” у словосполученні *Tartara nigra* (Tris., L. I, 2, 22) – чорний Тартар і повною мірою зближується з мотивом смерті й забуття.

Серед одиниць ЛСП тіні помічаємо активно функціонуючий прикметник *tristis*, у якого лексичне значення “похмурий”, “сумний” містить сему “позбавлений радості”, “зловіщий”: *vita tristis* (Tris., L. V, I, 22) – сумне життя; *ara tristis* (Tris., L. IV, 4, 73) – похмурий жертovníк; *aqua tristis* (Epis. ex Ponto, L. II, 6, 2) – похмура вода. Найпохмуриший образ ночі *tristissima imago noctis* (Tris., L. I, 3, 1) стає переломним рубежем у житті Овідія-вигнанця. Найвищий ступінь створює експресивно-негативний образ ночі, коли поету довелося залишити Рим через вигнання.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновки: 1) ядром значення прикметників розглянутих ЛСП є сигніфікат, який відображає спільну ознаку “колір”; 2) синтактика і прагматика “не просто входять до складу лексичного значення, але утворюють разом з сигніфікативним компонентом певну єдність, цілісну структуру” [1, с. 79]; 3) сполучуваність знака та його конотація входять у межі лексичного значення”; 4) таким чином, семантика, прагматика і синтактика становлять структуру лексичного значення прикметника. Межа між

ними може бути лише умовною і те, “що деколи вважається семантичними відмінностями, насправді є відмінностями у сполучуваності” [1, с. 80], неначе невловима межа між світлом і тінню, як відблиск сонця в холодній воді.

1. Левицкий В. В. Семасиология. Винница, 2006. 2. Содомора А. О. Світлотіньові й кольорові контрасти в поезії Горация // Інозем. філол. 1979. Вип. 55.

Джерела

P. Ovidius Naso. Metamorphoses. Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri. 1928. Vol. 2. – 378 s.
Інші твори Овідія – в електронній версії ”Персей” (<http://www.perseus.tufts.edu/>).

VITAE COLORES: ЗНАЧЕНИЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ СВЕТА И ТЕНИ В ПОЭЗИИ ОВИДИЯ

Наталія Шегедин

*Волинський національний університет імені Лесі Українки
проспект Воли, 13, Луцьк, 43025, Україна
e-mail: WNUfr@ukr.net*

Статья исследует проблемы структуры лексического значения прилагательных, обозначающих свет и тень в произведениях Овидия.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, лексема, сема, сигнификат, структура лексического значения, синтактика, прагматика.

VITAE COLORES: THE MEANING OF THE ADJECTIVES DENOTING LIGHT AND SHADOW IN THE POETRY OF OVID

Natalia Shehedyn

*Lesia Ukrainka Volyn National University
13, Prospect Voli, 43025 Lutsk, Ukraine
e-mail: WNUfr@ukr.net*

The article examines intertwined problems of systemic and contextual semantics of the adjective in the poetic text in Ancient Greek.

Key words: lexico-semantic field, lexeme, seme, signification, structure of lexical meaning, syntactics, pragmatics.

Стаття надійшла до редколегії
12.04.2010 р.

Статтю прийнято до друку
14.09.2010 р.